

Shoghal, Shekar or Shekal: A Lexical Correction in Saadi's Bustan in Light of Southern Iran's Folk Culture

Jafar Fasaee¹, Somayeh Rezaei*²

Received: 17/12/2024

Accepted: 08/07/2025

Abstract

a particular word in chapter two of Bustan appears inconsistent with the poem's aesthetic and logical coherence, suggesting a longstanding and deeply ingrained error in the cultural memory of Iranian readers. In the tale of the Dervish and the Fox, we read: A pale and disheveled dervish was in this state when a lion appeared, holding a jackal in its claws. The hungry lion devoured the jackal, and the remains of the jackal fell to a helpless fox. If you'd like, I can also adjust the tone to be more poetic, literary, or modern . Given the biological behavior of lions and foxes, in which the consumption of fellow carnivores is exceedingly rare and typically limited to extreme necessity, the conventional reading of "jackal" (شغال) in this context seems questionable. In this study, the authors consult Southern Iranian folk culture and conduct a philological analysis of manuscript variants and classical commentaries to argue that the commonly accepted word is likely incorrect.

* Corresponding Author's E-mail:
s.rezaee@cfu.ac.ir

1 Assistant Professor, Persian Language and Literature, Eqlid Higher Education Center, Eqlid, Iran.

<https://orcid.org/0000-0001-9006-948X>

2 Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature Education, Farhangian University, Tehran, Iran .

<https://orcid.org/0000-0001-5353-7598>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

The accurate term, they propose, is *shikar* (شکار, “prey”), which in certain Southern dialects has undergone phonetic shifts to forms such as *shekal* (شکال). Moreover, *shekal* has historically referred to a type of mountain goat prevalent in southern Iran.

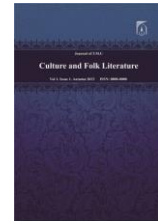
Keywords: Saadi’s *Bustan*, textual correction, jackal, prey, shekal, folk culture.

Introduction

This paper addresses a particular textual inconsistency found in one of Saadi’s most well-known poems from chapter two of the *Bustan*, a poem familiar to generations of Iranians through educational curricula. Such inconsistencies can lead to persistent ambiguities within a society’s cultural memory and, in the long run, may obscure the integrity of the original poetic intent. In this poem—conveyed in parable form—Saadi first highlights the divine attribute of providence and trust in God, then transitions to the central theme of generosity. At the poem’s outset, a dervish encounters a debilitated fox; suddenly, a lion appears, having caught a miserable jackal as prey. The lion consumes the jackal and leaves, after which the fox partakes of the remains. However, given that neither ecological context nor poetic exigency supports such an atypical act of predation, the notion that the lion preyed upon a jackal appears dubious. Southern Iranian folk traditions, where oral culture and natural symbolism remain active, offer important clues reinforcing this doubt. This seemingly minor but significant textual problem is the focus of the present study. Through careful manuscript comparison and interpretive analysis of leading commentaries, we seek to propose a revised reading of the word that aligns with both Saadi’s poetic logic and the cultural-ecological realities of his time.

Research Background

Numerous studies have examined the correction of words, phrases, or verses in the works of classical Persian poets. Saadi’s oeuvre has also been subject to such investigations. For instance, Mojarrad (2018) analyzed the verse “A child, who never studied the Qur’an, washed away the libraries of many

nations”, suggesting a textual amendment. In another study titled *"Balqis or Laqis? A Lexical Correction in Saadi's Bustan"*, Kachouyi (2018) re-evaluates a problematic word. Mansouri (2019) examined the correct form of “panjeh” versus “panja” in a particular verse.

In some cases, researchers have relied on folk culture and oral traditions to support textual emendation, such as in studies by Zolfaghari (2014) and Aghajani (2023). These works underscore the value of folk knowledge in reconstructing authentic literary meaning.

In the same vein, this study revisits a misinterpreted term in the *Bustan* by consulting Southern Iran's folk dialects and traditions. According to *The Encyclopedia of Saadi Studies* and a review of existing scholarly literature, no prior study has investigated this particular issue.

Goals, Questions, and Assumptions

The goal of this article is to correct a misreported word in Saadi's *Bustan*. By referring to manuscript versions and existing commentaries, we argue that the word “shaghāl” (jackal), which appears erroneously in the text, was most likely meant to be “shekāl.” The word shekāl is commonly used in the folk culture of southern Iran to refer to a type of wild goat.

Conclusion

In the extant manuscripts of the *Bustan*, there is inconsistency and disagreement regarding the recording of the word shaghāl (شغال, "jackal"). This discrepancy appears to stem primarily from scribes failing to discern a logical and clear connection between this term and the context of Sa'di's discourse. Commentators, too, seem to have paid little attention to the folk culture of the regions where Sa'di resided.

A close examination reveals that lions and foxes could not have preyed upon the jackal as a common quarry or consumed its flesh. Given Sa'di's genius and unparalleled insight into such matters, he would certainly have been fully aware of this nuance. Instead, it seems the correct form of the word is shekār (شکار, "game/prey"), which in folk culture and the dialects of southern Iran has also evolved into shekāl (شکال).

In these regions, memories of large herds of mountain goats (shekāl) still linger in the collective consciousness, and the elderly vividly recall tales of hunting shekāl. This theme is also present in the oral literature and folk traditions of these areas.

It should be noted that in the Iranian phonetic spectrum, the shift from the phoneme /r/ to /l/ is highly frequent. Examples such as divāl (دیوال, "wall"), sūlākh (سولاخ, "hole"), balg (بلگ, "leaf"), garmsīl (گرمسیل, "warm torrent"), sardsīl (سردسیل, "cold torrent"), mīrshēkāl (میرشکال), and shekāl (شکال) clearly demonstrate this phonetic evolution.

In the collective memory of the people of Fars, expressions like shekāl raftan ("to go hunting shekāl") and mīrshēkāl are still alive, and these terms remain in use among the populace. In the folklore of these regions, the beloved is sometimes metaphorically compared to shekāl (with the deer being the primary symbolic referent of shekār/shekāl).

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه
سال ۱۳، شماره ۶۵، آذر و دی ۱۴۰۴
مقاله پژوهشی

شغال، شکار یا شکال

(تصحیح واژه‌ای از بوستان سعدی در پرتو فرهنگ عامه جغرافیای جنوب)

جعفر فسایی^۱، سمیه رضایی^{۲*}

(دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۷ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۷)

چکیده

شعر سعدی نمونه‌ای فصاحت و بلاغت است؛ ساختاری منظم که اجزای آن به صورت کاملاً منسجم و دقیق در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. این چینش منظم و به هم پیوستگی دقیق اجزا، به نحوی است که ایرادات احتمالی عموماً برآمده از عوامل بیرون از کلام سعدی مثل لغزش‌ها و دستکاری‌های کاتبان و شارحان، به وضوح برای مخاطب نمایان می‌شود. از این چشم‌انداز در باب دوم بوستان سعدی واژه‌ای وجود دارد که نسبت زیبایی‌شناختی و منطقی چندانی با کلیت شعر و اندیشه سعدی ندارد و سال‌هاست که در حافظه فرهنگی ایرانیان در شکل یک خطای مزمن، رسوب کرده است. در حکایت درویش و روباه، باب دوم بوستان آمده

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، مرکز آموزش عالی اقلید، اقلید، ایران

<https://orcid.org/0000-0001-9006-948X>

۲. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

*s.rezaee@cfu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-5353-7598>

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

شغال، شکار یا شکال... جعفر فسایی و همکار

است: در این بود درویش شوریده رنگ/ که شیری در آمد شغالی به چنگ // شغال نگونبخت را شیر خورد/ بماند آنچه روباه از آن سیر خورد، با توجه به اینکه در رفتار زیستی شیر و روباه، خوردن گوشت هم‌نوعان و دیگرگوشتخواران بسیار نادر است و به شکار اجباری محدود می‌شود، بنظر می‌رسد خوانش معمول از واژه شغال چندان صحیح نیست. نگارندگان در مقلاۃ حاضر با نیم‌نگاهی به فرهنگ عامه مردم جنوب و سپس با مراجعه به نسخه‌های خطی، شرح‌های شناخته‌شده و سایر منابع مکتوب نشان داده‌اند که خوانش معمول و غالب از واژه چندان صحیح نیست؛ صورت صحیح این واژه شکار بوده است که به دلیل قواعد ناظر بر تحولات آوایی، به صورت شکال نیز تلفظ می‌شده است و از طرفی شکال شکل عام شکار به‌شمار می‌رفته است که به‌خاطر وفور نوع خاصی از بز کوهی در مناطق جنوب، برای نامیدن آن استفاده می‌شده است.

واژه‌های کلیدی: بوستان سعدی، تصحیح، شغال، شکار، شکال، فرهنگ عامه.

۱. مقدمه

شعر سعدی به زعم بسیاری از پژوهشگران به‌لحاظ فنی و زیبایی‌شناختی در اوج سنت ادبیات فارسی قرار دارد. سعدی استاد سخن و رب‌النوع فصاحت و بلاغت، کلیت کلام خود را به نحوی صورتبندی کرده است که عناصر ناساز و ناصحیح واردشده به آن، قابل تشخیص و مشاهده است. به همین اعتبار کلام سعدی رخصت و فرصت چندانانی برای دخل و تصرف آگاهانه/ ناآگاهانه و خوانش‌های ناصحیح نمی‌دهد. در نوشتار پیش رو یکی از ایرادات رسوخ‌کرده در شعر سعدی بررسی شده است. ذکر این نکته ضروری است که شعر سعدی به اعتبار گستردگی مخاطبان باید با دقت مضاعف بررسی شود و زوایای کم‌تر کاویده‌شده آن مورد توجه قرار گیرد؛ یکی از شعرهای بسیار شناخته‌شده سعدی که بخش بسیار زیادی از ایرانیان در کتاب‌های درسی آن را

خوانده‌اند و بخش‌هایی از آن را هنوز در حافظه خود دارند، شعر درویش و روباه از باب دوم بوستان است. واضح است که وجود تناقض‌ها و ایرادات ناشی از قرائت‌های نه‌چندان دقیق از این‌گونه اشعار، ابهامات مزمن در حافظه فرهنگی جامعه ایجاد می‌کند و در تحلیل نهایی حق صاحبان سخنی همانند سعدی و میراث ادبی آن‌ها به خوبی ادا نمی‌شود. در این شعر، سعدی در قالب یک تمثیل، نخست مفهوم رزاقیت خداوند و مفهوم توکل را روشن می‌سازد و سپس به مسئله احسان و بخشش که دال مرکزی این فصل از کتاب است، می‌پردازد. در چند بیت آغازین، سعدی ماجرای مواجهه یک درویش با روباهی علیل را بیان می‌کند؛ در همان حین ناگهان شیری درنده درحالی که شغالی نگونبخت را شکار کرده است، نمایان می‌شود. شیر گرسنه با خوردن شغال سیر می‌شود و صحنه را ترک می‌کند و بعد از آن روباه علیل و درمانده به ضیافت خوردن گوشت شغال دعوت می‌شود و باقی‌مانده شغال را می‌خورد. اینک مسئله اصلی این است که با توجه به عدم وجود زمینه خاص و شرایط اضطرار در این شعر، بعید به نظر می‌رسد که شیر به شکار استثنایی و غیرمعمول روی آورده باشد و نیم‌نگاهی به محیط زیست جنوب که نشانه‌های آن در فرهنگ عامه این مناطق هنوز زنده است، این گمانه را تقویت می‌کند.

پرداختن به همین پرسش به ظاهر ساده اما مهم، مسئله‌ای است که در تحقیق پیش‌رو بدان پرداخته خواهد شد. در ادامه با بررسی نسخه‌ها و شرح‌های مهم و اصلی به ابعاد مختلف این مسئله پرداخته می‌شود و در پایان خوانشی صحیح از این واژه که در انسجام و هماهنگی با شعر و اندیشه و سوییۀ زیبایی‌شناسی شعر سعدی قرار دارد، ارائه می‌شود.

۱-۱. روش تحقیق

این پژوهش به لحاظ معیار ترکیبی یک پژوهش اسنادی است. جامعه پژوهش، مستندات مربوط به بیت مورد نظر، در شرح‌ها و نسخه‌ها بود و نمونه‌گیری به روش هدفمند انجام شده است. شرح‌های مهم بوستان به عنوان نمونه‌های آماری بررسی شده‌اند، اما انتخاب نسخه‌ها به صورت در دسترس انجام شده است. پژوهشگران با مراجعه به کتابخانه‌های واقعی و مجازی، نسخه‌های موجود را بررسی کرده‌اند. این پژوهش به لحاظ گردآوری اطلاعات یک پژوهش نظری است و گردآوری اطلاعات از طریق مطالعه با رویکرد کتابخانه‌ای و تجزیه و تحلیل اطلاعات به روش کیفی انجام شده است. در ابتدا پس از شکل‌گیری فرضیه پژوهش و بررسی پیشینه، نسخه‌های بوستان بررسی شدند و سپس کلمه مورد نظر در شرح‌های مهم و شناخته‌شده مورد بررسی قرار گرفته است. در مرحله بعد، کلمه شغال، شکار و شکال و ارتباط آن‌ها با شیر و روباه در متون نظم و نثر بررسی و تحلیل شد. در پایان کلمه شکال در پیوند با فرهنگ عامه مردم جنوب و فارس تحلیل و بررسی شده است.

۲. پیشینه تحقیق

درباره تصحیح یک واژه، اصطلاح، جمله یا بیت در آثار سخنوران پژوهش‌های ارزشمندی انجام شده است. آثار سعدی نیز گاهی از این منظر مورد بررسی قرار گرفته است. مجرد (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «قرآن درست کردن (تأملی بر بیتی از سعدی شیرازی)»، به تصحیح بیت «یتیمی که ناکرده قرآن درست کتبخانه چند ملت بشست» پرداخته است. در تحقیق دیگری با عنوان «بلقیس یا لاقیس؟ (تصحیح کلمه‌ای در بوستان سعدی)»، کچویی (۱۳۹۷)، کلمه دیگری را در بوستان سعدی تصحیح کرده

است. منصوری (۱۳۹۸) پژوهشی در این حوزه با نام «پنجه یا پنجه؟ دربارهٔ بیتی از بوستان سعدی» انجام داده است. در بعضی از پژوهش‌ها نیز برخی از متون با تکیه بر جنبه‌هایی از فرهنگ و ادبیات عامه، تصحیح و بازخوانی شده است که می‌توان به مقاله ذوالفقاری (۱۳۹۳) و آقاجانی (۱۴۰۲) اشاره کرد؛ این مقاله به‌خوبی توانسته است ظرفیت و نقش فرهنگ عامه را در تصحیح نکاتی از متون ادبی نشان دهد. بر همین سیاق در پژوهش حاضر یک واژه از بوستان سعدی در پرتو فرهنگ و ادبیات عامه تصحیح می‌شود که با استناد به کتاب ارزشمند فرهنگ سعدی‌پژوهی و نیز آثار پژوهشی دربارهٔ سعدی مشخص شد که چنین تحقیقی تاکنون انجام نشده است.

۳. بحث و بررسی

چنانکه پیش از این بیان شد مسئلهٔ اصلی مقالهٔ حاضر، تصحیح واژه‌ای است که به شکل نادرست در بوستان سعدی وارد شده است. برای تصحیح این واژه ابتدا شکل ضبط آن در برخی از نسخه‌های خطی نشان داده شده است. برای جلوگیری از اطلاعات بحث، نسخه‌ها و شکل ضبط آن‌ها در جدول قرار داده شده است. جدول دیگر، شامل شرح‌های مهم نوشته‌شده بر بوستان سعدی، تصحیح‌ها و پاره‌ای از گزیده‌های بوستان است؛ در این جدول، واژه مورد نظر در این آثار ردیابی شده است. جدول‌های دیگر شواهدی هستند ناظر بر تقویت فرضیهٔ مقاله که در ادامه بدان پرداخته می‌شود.

۱-۳. شکل ضبط واژه در نسخه‌های خطی

جدول ۱: نسخه‌های خطی

Table 1: Manuscripts

شماره	عنوان نسخه	شماره نسخه در کتابخانه ملی	ضبط
۱	بوستان	۱۱۲۱۵۴۴	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت...
۲	بوستان	۲۲۸۶۹۹۰	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۳	بوستان	۸۱۴۶۱۵	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۴	بوستان	۲۵۹۷۶۹۵	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۵	بوستان	۱۰۵۳۵۰۲	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۶	بوستان	۱۶۷۸۸۹۰	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۷	کلیات سعدی	۳۰۶۱۱۷۴	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۸	بوستان	۳۷۰۲ (کتابخانه فاتح)	شکاری به چنگ / شکار نگونبخت
۹	بوستان	۱۰۷۸۷۵۱	شکاری به چنگ / شکال نگونبخت
۱۰	بوستان	۱۱۲۱۹۹۱	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۱۱	بوستان	۸۱۴۷۱۷	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۱۲	بوستان	۸۱۹۲۹۲	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۱۳	بوستان	۸۱۴۵۴۳	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت (چغال)
۱۴	بوستان	۸۱۹۲۷۳	شغالی به چنگ... / شغال نگونبخت
۱۵	بوستان	۳۰۶۱۲۴۷	شکاری به چنگ / شکار نگونبخت...
۱۶	بوستان	۸۱۴۶۴۵	شکاری به چنگ / شکار نگونبخت...
۱۷	بوستان	۳۰۶۱۱۸۰	شکار نگونبخت... (بیت شیری برآمد... ندارد)

۱۸	بوستان	۲۳۶۴۶۴۰	شغالی به چنگ.../ شغال نگونبخت
۱۹	بوستان	۱۹۰۰۱۰۰	شغالی به چنگ.../ شغال نگونبخت
۲۰	بوستان	۱۱۲۰۳۴۷	شغالی به چنگ.../ شغال نگونبخت
۲۱	بوستان	۱۳۱۵۷۹۱	شغالی به چنگ.../ شغال نگونبخت
۲۲	بوستان	۱۱۲۷۰۱۱	شغالی به چنگ.../ شغال نگونبخت
۲۳	کلیات سعدی	۱۱۲۰۵۱۳	شغالی به چنگ.../ شغال نگونبخت

جدول بالا که بر اساس نسخه‌های دست‌نویس موجود در کتابخانه ملی، تنظیم شده است بازگوکننده این مطلب است که در ضبط کلمه شغال میان کاتبان و نویسندگان وحدت نظر وجود ندارد. شواهد و داده‌ها نشان می‌دهد اکثر نسخه‌ها، واژه مورد نظر را به‌صورت شغال آورده‌اند. در این میان برخی از نسخه‌ها نیز شکل شکال یا شکار را بر ضبط شغال ترجیح داده‌اند. این اختلاف به این معناست که برخی از کاتبان به مغایرت و عدم تناسب این کلمه با سیاق منطقی و سوییۀ زیبایی شناختی شعر سعدی پی برده‌اند.

۲-۳. شکل ضبط واژه در تصحیح‌ها، شرح‌ها و گزیده‌های بوستان سعدی

جدول ۲: شرح‌ها، تصحیح‌ها و گزیده‌های بوستان سعدی

Table 2: Commentaries, Critical Editions, and Selections of Saadi's Bustan

شماره	سال انتشار	شرح	ضبط	صفحه	توضیحات
۱	۱۳۷۴	پرویز اتابکی	شغال	۴۸	-
۲	۱۳۶۸	نورالله ایزدپرست	شغال	۱۲۵	-
۳	۱۳۷۱	محمدعلی ناصح	شغال	۲۹۳- ۲۹۴	... هژیری شغالی بچنگال رسید و آن صید بیچاره را

شغال، شکار یا شکار... جعفر فسایی و همکار

طعمه خود ساخت و بقیه لاشه‌اش را بر جای نهاد و روباه بدان شکم انباشت (خطیب رهبر، ۱۳۷۹، ص. ۲۹۴).					
۴	۱۳۱۶	محمد علی فروغی	شغال	۸۳	-
۵	۱۳۵۳	محمد خزائی	شغال	۱۸۲	-
۶	۱۳۵۲	محمد سودی بسنوی	شغال	۶۳۶- ۶۳۷	-
۷	۱۳۶۴	انتشارات کمیسیون ملی یونسکو در ایران	شغال	۶۵	-
۸	۱۳۸۵	منصور مهرنگ	شغال	۱۵۹	درویش شگفت‌زده در این اندیشه بود که شیری که شغالی را شکار کرده بود به آنجا آمد (مهرنگ، ۱۳۸۵، ص. ۱۵۹).
۹	۱۳۷۵	غلامحسین یوسفی	شغال	۱۳۹	-
۱۰	۱۳۵۹	غلامحسین یوسفی	شغال	۶۸	-
۱۱	۱۳۵۲	اکبر بهروز	شغال	۶۳۶	یعنی روباه از باقیمانده غذای شیر خورد و سیر شد (بهروز، ۱۳۵۲، صص. ۶۳۶-۶۳۷).
۱۲	۱۳۲۸	عبدالعظیم قریب	شغال	۷۴	-
۱۳	۱۳۴۲	مهدی سهیلی	شغال	۵۳	-
۱۴	۱۳۷۵	حسن انوری	شغال	۶۸	نکته: حسن انوری در

فرهنگ بزرگ سخن نیز شکال را به معنای پای‌بند ستور، اشکال و ایراد آورده است و اشاره‌ای به شکال در معنای پازن یا بز کوهی و ... نکرده است (انوری، ۱۳۸۱، ص. ۴۵۲۴)					
-	۲۴۱	شغال	تیکچند (متخلص به بهار)	۱۳۰۶	۱۵
	۶۸	شغال	کاووس حسنی	۱۳۸۱	۱۶
-	۶۵	شغال	رضا انزابی‌نژاد و سعید قره‌بگلو	۱۳۷۸	۱۷
-	۱۱۰	شغال	قاضی نورمحمد	۱۳۱۸	۱۸

چنانکه از جدول بالا برمی‌آید بسیاری از پژوهشگران اساساً خود را درگیر توضیح این واژه مناقشه‌انگیز نکرده‌اند و از کنار آن گذشته‌اند، اما کسانی که به این کلمه توجه نشان داده‌اند بدون استثنا، آن را شغال خوانده‌اند و توضیح دیگری درخصوص این برداشت ارائه نداده‌اند.

۳-۳. جایگاه شکال در فرهنگ مناطق جنوب

تحقیقات ارزشمند صورت‌گرفته درخصوص رفتارهای زیستی و رژیم‌های غذایی شیر و پلنگ نشان می‌دهد که در لیست غذایی آن‌ها هیچ‌گونه شکار شغال^۱ ثبت نشده‌است؛ ذکر این نکته اهمیت دارد که در رفتار شکارهای معمول گونه شیر ایرانی^۲ که در حال

شغال، شکار یا شکال... جعفر فسایی و همکار

حاضر تنها در کشور هند منقرض نشده است، نشانی از شکار کردن شغال وجود ندارد. (Hayward, 2005, pp.309-322; Meena, 2011, pp. 60-67)؛ با این حال باید به این نکته توجه کرد که شکار استثنا و تصادفی با شکار معمول و دائمی متفاوت است. مثلاً شیر تحت شرایط اجبار و غیر معمول همونوع خواری هم دارد که البته در شعر سعدی اشاره‌ای به این شرایط غیر معمول نشده است. در این میان معمولاً اندازه و وزن شکار نیز مهم است. با توجه به اندازه شغال اگر منظور سعدی واقعاً شغال باشد، اندازه آن به حدی نیست که هم شیری عظیم‌الجثه و گرسنه از آن سیر بخورد و هم باقیمانده آن نصیب یک روباه گرسنه دیگر شود و او نیز از خوردن باقیمانده شغال، کاملاً سیر شود؛ همچنین اگر شرایط آنقدر دشوار و بغرنج بوده است، بعید به نظر می‌رسد که خود روباه علیل و بی دست و پا، از شکار شدن توسط شیر/شیرهای گرسنه در امان مانده باشد. دالوند (۱۴۰۱)، بیت معروف *گلستان سعدی*، «صیاد نه هر بار شگالی ببرد افتد که یکی روز پلنگش بخورد»، را بررسی کرده و به درستی نشان داده است که در اینجا واژه شغال نمی‌تواند صحیح باشد و احتمالاً این واژه شکال باشد (نک. دالوند، ۱۴۰۱، ص. ۹۱).

گفتنی است در طبیعت فارس، یکی از راه‌های ارتزاق برخی از مردمان که در نزدیکی کوهستان‌ها سکونت داشته‌اند، شکار بوده است. مردم این مناطق هنوز در همین زمانه ما نیز، خاطره گله‌های بز کوهی در کوهستان‌ها را فراموش نکرده‌اند و در این مناطق و مناطق همجوار، شکار کردن شکال نوعی افتخار برای هر شه‌کارچی محسوب می‌شده است (نک. جمالیان‌زاده، ۱۳۹۵، ص. ۲۹۹)؛ در این مناطق مردم از واژه شکال به عنوان واژه‌ای عام برای نامیدن شکار استفاده می‌کنند^۳ و این اصطلاح مشخصاً برای بز و میش کوهی و آهو نیز استفاده می‌شود. در کتاب *فرهنگ زرقان: واژه‌نامه لهجه فارسی*

مردم زرقان فارس، آمده است که شکال همان بز کوهی است و بر همین سیاق مردم این منطقه از اصطلاح شکالی برای نامیدن هر چیزی که به رنگ بز کوهی باشد، استفاده می‌کنند مثل خر شکالی که به نوعی الاغ گفته می‌شود که هم‌رنگ بز کوهی است (نک. ملک‌زاده، ۱۳۸۰، ص. ۱۹۲). این مسئله در فرهنگ و فولکلور مناطق جنوب کاملاً برجسته است؛ قآنی شیرازی در جایی آورده است که: «با پاس او ریاست گرک آید از بره/ با عدل او حراست شیر آید از شکال» (قآنی، ۱۳۳۶، ص. ۵۱۴). بره شکال و کهره شکال در این مناطق بسیار پرکاربرد است و مردمان جنوب هنوز گوشت شکال را به‌عنوان نمونه‌ی اعلای گوشت در خاطر دارند؛ این اصطلاح در فرهنگ‌های بومی مناطق لرنشین هم با بسامد بالایی به‌کار رفته است؛ «مردم لر به نوعی از حیوان وحشی، از راسته پازن و بز کوهی، شکال می‌گویند. درمجموع شکال، بز کوهی و پازن از حیواناتی بودند که شکار آن‌ها افتخار آمیز و گوشت و پوست آن‌ها استفاده فراوان داشت» (جمالیان‌زاده، ۱۳۹۵، ص. ۲۹۹). در فولکلور این مناطق شکال جایگاه ویژه‌ای دارد؛

یه شخاری اومه بی، گه‌تم شکاله	دسم ره سی قی بلند تا تیه کاله
من بال کوگی زنم، من رو شکاله	و زور موزر بردم، گل تیه کاله

(نک. همان، ص. ۲۹۹).

گفتنی است چشمان معشوق در ترانه‌های عامیانه این مناطق، به اعتبار درشتی و سیاهی به چشمان شکال تشبیه شده است: «چشم شکالی تو/ برده امون دلم / برده امون دلم/ تا کی وه انتظارت/ ای گل باید بشینم». در جایی دیگر در خصوص نسبت معشوق با شکال آمده است: تیت می کوگ سر چالی و خاوه گلی مثلث بهاری تیسو ناوه دلم لا زلفل چی لسخ بیدت شکالی زخمیه بندیر آوه تنهای تشانی: چشم‌ت مانند کبکی است که در آشیانش به خواب رفته است هیچ بهاری تاکنون گلی مانند تو نیاورده است

شغال، شکار یا شکال... جعفر فسایی و همکار

دل من در لابه‌لای گیسوان چون شاخه‌های بید تو، همانند بز کوهی زخمی در جست‌وجوی آب است.

چنانکه مشخص است در فرهنگ عامه این مناطق شکال مفهومی کاملاً آشناست و با توجه به مأنوس بودن فرهنگ این مناطق و خصوصاً فارس با کلمه شکال بسیار محتمل است منظور سعدی نیز شکال باشد نه شغال.

۴-۳. نسبت شیر و شغال در سنت ادبیات فارسی

چنانکه پیش از این نیز بیان شد، شغال نمی‌تواند شکار و طعمه‌ای مناسب برای شیر و روباه باشد و از طرفی از سعدی بسیار بعید است که به چنین نکته‌ای آگاهی نداشته باشد. بررسی سنت ادبیات فارسی شاهد دیگری است بر این نکته که اساساً میان شیر/ روباه با شغال نسبت شکارچی و شکار وجود ندارد. جدول زیر ابتدا نسبت شیر و شغال را در ادبیات فارسی نشان می‌دهد و در جدول بعد نسبت شغال و روباه در سنت ادبیات فارسی روشن می‌شود:

جدول ۳: شیر و شغال در ادبیات فارسی

Table 3: The Relationship Between the Lion and the Jackal in Persian Literature

شماره	متن	شاعر- نویسنده	نسبت شیر و شغال	منبع	صفحه
۱	امیر است شیری که دارد سپاه/ ز خرگوش و روباه و گرگ و شغال	ناصرخسرو	شغال از سپاهیان شیر است.	دیوان اشعار	۱۹۱
۲	شها ملوک جهان طاقت تو کی دارند/ شغال ماده کجا	مسعود سعد سلیمان	فرو دست	دیوان اشعار	۵۶

				زور شیر نر دارد	
۳	کدام خصم تو را دید کاو نگشت شکار/ کدام شیر تورا دید کاو نگشت شغال	امیر معزی	ضعف و فروستی	کلیات دیوان	۱۵۲
۴	با تو سگ نفس ما روباهی و مکر آرد/ که شیر سجود آرد در پیش شغال تو	مولانا جلال‌الدین	فروستی	کلیات شمس تبریزی	۸۱۴
۵	بد خواه را چه زهره که گردد معارضت/ با شیر خود چه پنجه تواند زدن شغال	سلمان ساوجی	فروستی و ضعف	دیوان اشعار	۱۴۱
۶	العجل یا جندنا نحو القتال/ هین درآویزد شیران با شغال/ پنجه ای ای شیر مردان وا کنید/ روبها را روبهی پیدا کنید/ لاف شیری می زنند این روبهان/ روبهی شان را کنید اکنون عیان	ملا احمد نراقی	نماد ضعف در مقابل شیر. در این اشعار شغال همان روباه است.	مثنوی طاقدیس	۴۲۵

به منظور جلوگیری از اطالة بحث، این موارد ذکر شد. اینها نمونه‌هایی از شواهدی است که نشان می‌دهد نسبت شکارچی/ شکار میان شیر و شغال وجود ندارد و در گستره ادب فارسی چنین تصویری اساساً وجود ندارد و اگر جایی همانند کلیله و دمنه شیر، دمنه را مجازات می‌کند، باز نسبت شکار و شکارچی در آنجا موضوعیت ندارد.

شغال، شکار یا شغال... جعفر فسایی و همکار

۵-۳. نسبت شغال و روباه در سنت ادبیات فارسی

جدول ۴: نسبت روباه و شغال در ادبیات فارسی

Table 4: The Relationship Between the Jackal and the Fox in the Tradition of Persian Literature

شماره	متن	شاعر - نویسنده	نسبت شغال و روباه	منبع	صفحه
۱	در میان اتباع او (شیر) دو شغال بودند. یکی را کلیله نام بود و دیگر را دمنه.	نضیرالله منشی	همراه و هم‌رزم	کلیله و دمنه	۶۱
۲	پس شجاعان ابطال و مبارزان قتال را رأی بر آن قرار گرفت که اوساط حشم و آحاد جمع لشکر چون شغال و روباه و گرگ و امثال ایشان در بیش افتادند.	سعدالدین وراوینی	همراه و هم‌رزم	مرزبان‌نامه	۴۰۸
۳	چو شیر شربه در آید چه جای تعریفست / ز گرگ پیر و شغال ضعیف و روبه شل	عمان سامانی (۱۲۲۰ش)	همتا	گنجینه‌الاسرار	۱۷۴

از این قرائن اینگونه برمی‌آید که بین روباه و شغال، رابطه شکارچی و نخجیر وجود ندارد.

۴. نتیجه

شعر سعدی واجد چنان ارزشی است که بایست به تک تک کلمات آن پرداخت و با دقت و حوصله بررسی کرد؛ در این میان زمانی که یک کلمه به صورت ناصحیح در ذهنیت فرهنگی نسل‌ها رسوب می‌کند، وظیفه پژوهشگر بسیار برجسته‌تر و بااهمیت‌تر می‌شود. از این چشم‌انداز، در نسخه‌هایی که از بوستان موجود است در ضبط کلمه شغال تشت و اختلاف وجود دارد. گویا این اختلاف بیشتر به دلیل این است که کاتبان ارتباط منطقی و مشخصی میان این واژه با سیاق سخن سعدی کشف نکرده‌اند. شارحان نیز گویا توجه چندانی به فرهنگ عامه مناطقی که سعدی در آنجا حضور داشته است، نداشته‌اند. بررسی دقیق نشان داد که شیر و روباه نمی‌توانسته‌اند به شغال به‌عنوان طعمه و شکار معمول تعرض کنند و از گوشت آن حیوان بخورند. سعدی نیز با آن نبوغ و اشراف منحصر به فرد به چنین مسائلی، قطعاً به این دقیقه آگاهی کامل داشته است. در این میان به نظر می‌رسد صورت صحیح این کلمه شکار باشد که در فرهنگ عامه و گویش اهالی جنوب به صورت شکال نیز درآمده است. در این مناطق هنوز خاطره گله‌های بزرگ بز کوهی یا شکال در ذهن مردمان وجود دارد و پیرمردان و پیرزنان این مناطق به خوبی ماجرای شکار کردن شکال‌ها را در خاطر خود دارند و این مسئله در ادبیات و فرهنگ عامه این مناطق حضور دارد؛ گفتنی است در گستره آواشناسی ایرانی تبدیل واج ر به واج ل بسیار پربسامد است: دیوال، سولاخ، بلگ، گرمسیل، سردسیل، میرشکال و شکال مواردی است که این تحولات آوایی را به خوبی نشان می‌دهد. در خاطره جمعی اهالی فارس به شکال رفتن و میرشکال هنوز موجود است و هنوز این کلمات میان مردمان مورد استفاده قرار می‌گیرند و در فولکلور این مناطق بعضاً معشوق را به شکال تشبیه می‌کنند (به صورت مجازی آهو را مصداق اصلی شکار/ شکال

شغال، شکار یا شکال... جعفر فسایی و همکار

می‌دانسته‌اند). در تحلیل نهایی باید گفت که در شعر سعدی این کلمه نمی‌تواند شغال باشد و بسیار محتمل است که این اشتباه از مسیر نسخه‌های دستنویس وارد شده باشد.

پی‌نوشت‌ها

1. Golden Jackal

2. Panthera Leo Persica

۳. توضیح اینکه در تلفظ فارسی گاهی به جای ر، ل می‌آید؛ دیوار=دیوال؛ برگ=بلغ؛ سوراخ=سولاخ؛ میرشکار=میرشکال (نک. خانلری، ۱۳۹۸، ص. ۳۷).

منابع

آقاجانی، ح. (۱۴۰۲). تصحیح بیتی از شاهنامه فردوسی بر پایه مثل «حسد دردی است بی‌درمان»، کهن‌نامه ادب پارسی. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۴ (۲)، ۳۳-۴۱.

انوری، ح. (۱۳۷۵). گزیده بوستان سعدی. تهران: قطره.

انوری، ح. (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن. جلد پنجم. تهران: سخن.

ایزدپرست، ن. [به کوشش] (۱۳۶۸). بوستان سعدی. تهران: نشر دانش.

تیکچند (۱۳۰۶). شرح بوستان سعدی (بهار بوستان). چاپ چهارم. لکنهو: مطبع نولکشور.

جمال‌یان‌زاده، س. ب. (۱۳۹۵). گردآوری و بررسی اشعار غنایی استان کهگیلویه و بویر احمد. رساله دکتری دانشگاه شیراز.

حسنلی، ک. (۱۳۸۱). شیرین‌تر از قند. تهران: انتشارات اهل قلم.

دالوند، ی. (۱۴۰۱). تأملی در ابیات و عباراتی از گلستان سعدی. آیین میراث، ۲، ۸۱-۹۷.

ذوالفقاری، ح. (۱۳۹۳). متن‌شناسی عقاید النساء یا کلثوم‌ننه آقاجمال خوانساری (با تکیه بر باورها و آداب و رسوم، دین عامیانه، وضعیت زنان). متن‌پژوهی ادبی، ۵۹ (۱۸)، ۷-۲۶.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۳، شماره ۶۵، آذر و دی ۱۴۰۴

سامانی، ع. (۱۳۹۳). گنجینه الاسرار عمان سامانی و غزلیات وحدت کرمانشاهی. به کوشش محمد علی مجاهدی.

ساوجی، س. (۱۳۷۶). کلیات سلمان ساوجی. به تصحیح و مقدمه ع. وفايي. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

سعد سلمان، م. (۱۳۶۲). دیوان اشعار. به تصحیح رشید یاسمی. تهران: امیرکبیر.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۱۶). کلیات سعدی، گلستان، بوستان، غزلیات، قصائد، قطعات و رسائل از روی قدیمی‌ترین نسخه‌های موجود. به اهتمام محمدعلی فروغی. تهران: کتابفروشی و چاپخانه بروخیم.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۲۸). بوستان سعدی. با اهتمام و تصحیح و حواشی عبدالعظیم قریب. تهران: چاپخانه مجلس.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۵۲). شرح سودی بر بوستان سعدی. ترجمه و تحشیه و تهیه متن انتقاد از اکبر بهروز. تهران: حقیقت.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۵۳). بوستان سعدی. شرح محمد خزائلی. تهران: سازمان چاپ و انتشارات جاویدان.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۵۹). بوستان سعدی (سعدی‌نامه). تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی. تهران: انجمن استادان زبان و ادبیات فارسی.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۶۴). بوستان شیخ اجل سعدی. تهران: انتشارات کمیسیون ملی یونسکو در ایران.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۷۱). بوستان سعدی. نگارش محمدعلی ناصح. به کوشش خلیل خطیب رهبر. با معنی واژه‌ها و شرح بیت‌ها و جمله‌های دشوار. تهران: انتشارات صفی‌علیشاه.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۷۴). برگزیده و شرح آثار سعدی. به کوشش پرویز اتابکی. تهران: فروزان.

شغال، شکار یا شکال... جعفر فسایی و همکار

سعدی شیرازی، م. (۱۳۷۵). *در آرزوی خوبی و زیبایی، گزیده بوستان سعدی*. انتشارات و توضیح غلامحسین یوسفی. تهران: سخن.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۷۸). *بوستان سعدی*. متن کامل، شرح و گزارش از رضا انزابی نژاد و سعید قره‌بگلو. تهران: جامی.

سعدی شیرازی، م. (۱۳۸۵). *بوستان سعدی*؛ متن کامل و صحیح. تهران: دستان.
سعدی شیرازی، م. (بی‌تا). *بوستان سعدی با استفاده از نسخه تصحیح‌شده محمدعلی فروغی (ذکاءالملک)*. انتشارات شرکت نسبی اقبال و شرکاء.

سهیلی، م. (۱۳۴۲). *شاهکارهای سعدی*. تهران: امیرکبیر.
سودی بسوی، م. (۱۳۵۲). *شرح سودی بر بوستان سعدی*، جلد اول. مترجم اکبر بهروز. تبریز: کتابفروشی حقیقت.

شیرازی، ق. (۱۳۳۶). *دیوان حکیم قانی شیرازی*. چ اول. تهران: امیرکبیر.
عطایی کچویی، ت. و ندیمی هرندی، م. (۱۳۹۴). *بلقیس یا لاقیس؟ (تصحیح کلمه‌ای در بوستان)*. ویژه‌نامه نامه فرهنگستان (فرهنگ نویسی)، ۱۰، ۱۲۷-۱۳۴.

قاضی نورمحمد (۱۳۱۸). *بوستان*. بمبئی: مطبع گلزار حسنی.
قبادیانی، ن. (۱۳۵۷). *دیوان اشعار حکیم ناصر خسرو*. به اهتمام مجتبی مینوی و مهدی محقق. جلد یک، تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مکی گیل.
مجرد، م. (۱۳۹۷). *قرآن درست کردن (تأملی بر بیتی از سعدی شیرازی)*. جستارهای نوین ادبی، ۲ (۲۰۱). ۱۳۳-۱۴۳.

محبوب، م. ج. (۱۳۳۶). *دیوان حکیم قانی شیرازی*. تهران: بی‌نا.
معزی نیشابوری، ا. (۱۳۹۳). *کلیات دیوان*. به اهتمام محمدرضا قنبری. تهران: زوار.
ملک‌زاده، م. ج. (۱۳۸۰). *فرهنگ زرقان: واژه‌نامه لهجه فارسی مردم زرقان فارس*. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

منصوری، م. (۱۳۹۸). پنجه یا پنجه؟ دربارهٔ بیتی از بوستان سعدی. شعرپژوهی (بوستان ادب)، ۳ (۱۱)، ۱۸۹-۱۹۸.

مولوی، م. (۱۳۷۶). کلیات شمس تبریزی. تهران: امیرکبیر.
ناتل خانلری، پ. (۱۳۹۸). دستور تاریخی زبان فارسی. به کوشش عفت مستشارنیا. تهران: انتشارات توس.

نراقی، م. (۱۳۹۵). مثنوی طاق‌دیس. به کوشش حسن نراقی. تهران: امیرکبیر.
نصرالله منشی، ا. (۱۳۹۲). کلیله و دمنه. تصحیح مجتبی مینوی. تهران: ثالث.
وراوینی، س. (۱۳۸۴). مرزبان‌نامه (با معنی واژه‌ها و شرح بیت‌ها و جمله‌های دشوار و تعیین بحور اشعار تازی و پارسی و برخی نکته‌های دستوری و ادبی و امثال و حکم). به کوشش خلیل خطیب رهبر. تهران: صفی‌علیشاه.

References

- Aghajani, H. (2023). Correction of a couplet from Ferdowsi's *Shahnameh* based on the proverb "Envy is an incurable pain." *Kohannameh-ye Adab-e Farsi, Institute for Humanities and Cultural Studies*, 14(2), 33–41.
- Anvari, H. (1996). *Selections from Saadi's Bustan*. Ghatreh.
- Anvari, H. (2002). *Sokhan great Dictionary* (Vol. 5). Sokhan.
- Ataei Kachouei, T., & Nadimi Harandi, M. (2015). Bilqis or Laqis? (Correction of a word in the *Bustan*). *Special Issue of Farhangestan Nameh (Lexicography)*, 10, 127–134.
- Dalvand, Y. (2022). A reflection on verses and phrases from Saadi's *Golestan*. *Mirror of Heritage*, 2, 81–97.
- Ghaani Shirazi. (1957). *Divan of Hakim Ghaani Shirazi* (1st ed.). Amir Kabir.
- Hassanli, K. (2002). *Sweeter than sugar*. Ahl-e Ghalam.
- Hayward, M. W., & Graham, I., Kerley, H. (2005). Prey preferences of the lion (*Panthera leo*), *The Zoological Society of London*, 309–322.
- Izadparast, N. (Ed.). (1989). *Bustan of Saadi*. Nashr-e Danesh.
- Jamalianzadeh, S. B. (2016). *Collection and analysis of lyrical poems of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad province*. Doctoral dissertation, Shiraz University.
- Mahjoub, M. J. (1957). *Divan of Hakim Ghaani Shirazi*. Bi-Na.

- Malekzadeh, M. J. (2001). *Zarghan dialect dictionary: lexicon of the Persian dialect of Zarghan, Fars province*. Academy of Persian Language and Literature.
- Mansouri, M. (2019). Panjah or Panjeh? On a couplet from Saadi's *Bustan*. *Poet Studies*, 3(11), 189–198.
- Meena, V., Jhala, Y. V., Chellam, R., & Pathak, B. (2011). Implications of diet composition of Asiatic lions for their conservation. *Journal of Zoology*, 60-67.
- Mo'azzi Neyshabouri, A. (2014). *Collected poems* (edited by M. R. Qanbari). Zavar.
- Mojarrad, M. (2018). Fixing the Quran? A reflection on a verse by Saadi Shirazi. *New Literary Inquiries*, 2(201), 133–143.
- Molana Jalal al-Din Balkhi (Rumi). (1997). *Diwan of Shams*. Amir Kabir.
- Naraqi, M. A. (2016). *Masnavi-e Taqdis* (edited by H. Naraqi). Amir Kabir.
- Nasir Khusraw Qobadiani. (1978). *Collected poems of Hakim Nasir Khusraw* (edited by M. Minavi & M. Mohaqqeq, Vol. 1). Institute of Islamic Studies, McGill University.
- Nasrallah Munshi, A. M. (2013). *Kalila and Dimna* (edited by M. Minavi). Sales.
- Natel-Khanlari, P. (2019). *Historical grammar of Persian* (edited by E. Mostasharnia). Toos Publishing.
- Qazi Nur-Mohammad. (1939). *Bustan*. Golzar-e Hasani Press.
- Saad Salman, M. (1983). *Collected poems* (Ed. R. Yasemi). Amir Kabir.
- Saadi Shirazi, M. (1937). *Diwan of Saadi: Golestan, Bustan, sonnets, Qasidas, fragments, and treatises* (edited by M. A. Foroughi). Burokheem Printing House.
- Saadi Shirazi, M. (1949). *Bustan* (edited by A. Gharib). Majles Printing House.
- Saadi Shirazi, M. (1973). *Sudi's commentary on Saadi's Bustan* (translated by A. Behrouz). Haghighat.
- Saadi Shirazi, M. (1974). *Bustan* (edited by M. Khezali). Javidan Publishing.
- Saadi Shirazi, M. (1980). *Bustan (Saadi-Nama)* (edited by Gh. Yousofi). Association of Persian Language and Literature Professors.
- Saadi Shirazi, M. (1985). *The Bustan of Sheikh Saadi*. Iranian National Commission for UNESCO.
- Saadi Shirazi, M. (1992). *Bustan* (edited by Kh. Khatib-Rahbar). Safi Ali Shah Publishing.

- Saadi Shirazi, M. (1995). *Selected and commented works of Saadi* (edited by P. Atabaki). Forouzan.
- Saadi Shirazi, M. (1996). *In search of goodness and beauty: selections from the Bustan of Saadi* (edited by Gh. Yousofi). Sokhan.
- Saadi Shirazi, M. (1999). *The Bustan of Saadi: Complete text, commentary and analysis* (edited by R. Anzabi-Nezhad & S. Gharebaglou). Tehran: Jami.
- Saadi Shirazi, M. (2006). *The complete and accurate Bustan of Saadi*. Dastan.
- Saadi Shirazi, M. (n.d.). *Bustan of Saadi* (edited by Mohammad Ali Foroughi (Zaka al-Molk). Eqbal & Partners Publishing.
- Samani, O. (2014). *The Treasury of secrets (Ganjineh al-Asrar) of Oman Samani and the sonnets of Vahdat Kermanshahi* (Ed. M. A. Mojtahedi). Unknown.
- Savouji, S. (1997). *Collected Works of Salman Savouji* (edited by A. Vafa'i). Society of Cultural Heritage and Eminent Figures.
- Soheili, M. (1963). *Saadi's masterpieces*. Amir Kabir.
- Sudi Bosnavi, M. (1973). *Sudi's commentary on Saadi's Bustan* (Vol. 1, translated by A. Behrouz). Haghighat Bookstore.
- Tikchand. (1927). *Spring of the Bustan* (4th ed.). Matba'-e Nau Lakshvar.
- Varavini, S. (2005). *Marzbannameh* (edited by Kh. Khatib-Rahbar). Safi Ali Shah Publishing.
- Zolfaghari, H. (2014). Textual analysis of Aghayed al-Nesa or Kolthoom-Naneh Agha Jamal Khansari (Based on beliefs, customs, popular religion, and the status of women). *Literary Text Studies*, 59(18).